

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «МЕДІАОСВІТА», «МЕДІАГРАМОТНІСТЬ», «МЕДІАПЕДАГОГІКА»

Р. О. БАБІЙ

Особливого значення в сучасному світі, а також і в Україні, набувають інформаційні відносини, які забезпечують людині доступ до однієї з цінностей сучасного суспільства – інформації. Інтенсивність та ефективність їх забезпечується використанням різних видів медіа (від. англ. *medium*, *media* – засіб або посередник, сьогодні використовується як тотожне поняттю *mass media* – засоби масової комунікації), які стали необхідним засобом передавання інформації та налагодження комунікативних відносин у суспільстві. За цих умов кожна людина для успішного життя та ефективної трудової діяльності потребує знань особливостей функціонування медіа та специфіки їх впливу на виробничі відносини, навичок правильного використання медіа та розуміння основних закономірностей їх поширення та отримання інформації через них.

В середині ХХ століття з усвідомленням потреби в нових знаннях та навичках пріоритетним напрямком розвитку освіти світова спільнота визначила освіту, яка включала б підготовку людини, котра володіє достатніми знаннями про медіа та навичками життя в світі масових комунікацій. Сьогодні на позначення цього освітнього напрямку використовується декілька різних термінів, серед яких найпоширенішими є «медіаосвіта» (*media education*), «медіапедагогіка» (*media pedagogy*), «медіаграмотність» (*media literacy*). Вони часто взаємозаміняються, що створює плутанину та невизначеність, також обумовлює потребу у дослідженні підходів і поглядів дослідників з різних наукових шкіл до визначення цих понять.

Мета статті – з'ясувати зміст та основні підходи до визначення понять «медіаосвіта», «медіаграмотність» і «медіапедагогіка», сформовані в різних вітчизняних та зарубіжних наукових центрах.

Дослідженнями в цій сфері займаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Серед зарубіжних це, зокрема, Д. Букінгем, К. Ворсноп, Д. Консайдан, Р. К'юбі, Л. Мастерман, Е. Томан, Е. Харт та ін. Значний вклад у розвиток цього напрямку зробили російські вчені, серед яких Л. Зазнобіна, Ю. Усов, О. Федоров, О. Шариков та ін. Сьогодні багато робіт, присвячених освіті та медіа, написано українськими вченими – В. Івановим, Л. Найдьоновою, Г. Онкович, Б. Потятинником та ін.

Вважається, що термін «медіаосвіта» вперше було використано у 1973 р. на спільному засіданні Сектору інформації ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно та телебачення. У документах ЮНЕСКО цьому терміну дається таке трактування: «Під медіаосвітою необхідно розуміти навчання теорії та практичним умінням для оволодіння сучасними засобами масової комунікації, які розглядаються як частина специфічної автономної області знань у педагогічній теорії та практиці; її необхідно відрізнити від використання ЗМК як допоміжних засобів, які використовуються у викладанні інших галузей знань, таких, як, наприклад, математика, фізика або географія» [3, с. 41].

Один із авторитетних медіапедагогів та медіатеоретиків Л. Мастерман, який багато років був консультантом Ради Європи та ЮНЕСКО в галузі медіаосвіти, визначив основні причини зростаючого значення медіаосвіти:

1. Насиченість сучасного світу медіа – телебачення, радіо, газети, журнали, відеоігри та ін. Сучасна людина за день використовує медіа частіше, ніж іще два покоління тому за місяць.
2. Вплив засобів масової комунікації на свідомість людини.
3. Виробництво та поширення інформації, розвиток механізмів управління інформаційними потоками.
4. Зростаючий вплив медіаосвіти на розвиток демократії в світі.
5. Зростання значення візуальної комунікації та інформації.
6. Поява «інформаційної економіки», перетворення інформації на товар, її приватизація.
7. Медіаосвіта як необхідна умова підготовки молодого покоління до життя у світі, все більш насиченому засобами масової комунікації [13].

Загалом виділяють чотири стадії, які пройшла ЮНЕСКО у формалізації концепції медіаосвіти:

1. Прийняття у 1982 році Грюнвальдської декларації, в якій ішлося про зростаючу роль, вплив та значення мас-медіа як елемента культури сучасного світу, підкреслювалося значення формування медіаграмотності.

2. Другою стадією стало проведення Тулузької конференції у 1990 році, на якій широко обговорювалося застосування термінів «медіаосвіта» та «медіаграмотність», що сприяло систематизації та більш точному визначенню галузі.

3. Третя стадія – проведення Віденської конференції 1999 року, на якій було запропоновано новий погляд на медіаосвіту в контексті технологічних досягнень і нової ери комунікації.

4. Четвертою стадією став семінар ЮНЕСКО в Севільї у 2002 році, на якому було адаптовано визначення даної галузі, прийняте на Віденській конференції. Семінар акцентував потребу активно просувати програми в п'яти напрямках: 1) дослідження; 2) навчання (тренінги); 3) співпраця між школами, ЗМІ, неурядовим сектором і державними установами; 4) консолідація та просування громадського сектору та його співпраці із засобами масової інформації [2, с. 8].

Американські та канадські науковці використовують термін «медіаграмотність» (*media literacy*). В документі «Грамотність для 21 століття», створеному Центром медіаграмотності США, зазначається: «За останні 40 років поява навчання медіаграмотності сприяла організації та просуванню важливості набуття нової грамотності в її розширеному значенні. Від початку записаної історії поняття грамотності означало вміння інтерпретувати значки на папері як букви, які, коли складаються разом, формують слова, що передають значення. Навчання молоді для того, щоб розуміти та виражати складні ідеї, стало метою навчання в процесі його еволюції впродовж століть». Сьогодні людина отримує інформацію не лише з книг, оскільки живе в світі, наповненому символами та звуками мультимедійної культури. Щоб уміти знаходити свій шлях у світі медіа культури, потрібно вміти «читати» та «писати» на мові образів та звуків так само, як і на мові друкованих комунікацій. Тому в основі навчання медіаграмотності – вміння критично та креативно мислити, тобто знати, як визначити основну ідею повідомлення, встановити взаємозв'язки між різними ідеями, задавати відповідні запитання, формулювати відповідь, визначати помилки [12].

У Канаді найчастіше використовують, запропоноване Асоціацією медіаграмотності провінції Онтаріо, таке визначення терміна «медіаграмотність»: «Медіаграмотність пов'язана з розвитком критичного розуміння природи медіа, прийомів, які вони використовують, та впливу, який вони здійснюють. Медіаграмотність націлена на розуміння того, як функціонують медіа та який смисл вони несуть у собі, з чого вони складаються та як створюють реальність» [4, с. 169].

В Європі вчені переважно послуговуються терміном «медіаосвіта». Так, британські вчені, зокрема, Л. Мастерман (він багато років був консультантом Ради Європи і ЮНЕСКО в цій галузі) обґрунтував причини актуальності цього педагогічного напрямку в світі [1, с. 178]. Його колега Д. Букінгем, який також є одним із визнаних на світовому рівні медіатеоретиків, у своїй роботі «Медіаосвіта – стратегія глобального розвитку», створеної у формі рекомендацій ЮНЕСКО в 2001 році, розглядає її в такому ж, як і його колеги із США світлі – як таку, що має на меті розвиток грамотності, яка співвідносить не лише із друкованим словом, але й із символічними системами образів та звуків, і передбачає розвиток критичного розуміння та практичної участі, наділяє молоду людину здатністю бути споживачем медіа, яка може не просто сприймати, але й інтерпретувати їх та робити обґрунтовані інформаційні запити стосовно змісту [11].

Німецькі вчені переважно використовують термін «медіапедагогіка». Зокрема дослідник С. Ауфенангер вважає її комплексною галуззю науки, яка акумулює відомості з багатьох дисциплін. Тут до складу медіапедагогіки входять медіавиховання (визначення засобів, необхідних для досягнення виховання за допомогою медіа), медіадидактика (визначення, які можуть бути використані медіа для досягнення виховної цілі), медіадослідження (проводяться з метою обґрунтування чи підтвердження гіпотез, засобів, що мають відношення до медіа). В цілому, предметом медіапедагогіки є різні форми контакту з медіа [8, с. 74].

Російські вчені використовують термін «медіаосвіта», яка своїм корінням сягає ще радянських часів, коли поширеними були гуртки кіновиховання. Завдяки розвитку навчання за допомогою та на матеріалах кіно в Росії тривалий час була актуальною естетична концепція медіаосвіти. В 80-90-х роках ХХ століття ситуація почала змінюватися. Завдяки роботам А. Шарикова розвитку набув соціокультурний підхід. За його визначенням, медіаосвіта – це процес формування у людини культури медіатизованої соціальної комунікації. Його концепції перегукувалися із концепціями Л. Пресмана та Л. Зазнобіної, які розглядали медіаосвіту в контексті її інтеграції в освітній процес інших дисциплін та досліджували її інформаційний, науково-популярний та навчальний потенціал. Ще один російський

учений, один із засновників російської медіаосвіти, Ю.Усов визначає її як процес розвитку особистості засобами та на матеріалі мас-медіа [10, с. 36].

Провідний сучасний теоретик медіаосвіти в Росії О. Федоров дає таке її визначення: «Це процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі мас-медіа з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, вмінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу та оцінки медіатекстів, навчання різних форм самовираження за допомогою медіатехніки [3, с. 45].

В Україні в 2010 р. Національна академія педагогічних наук України затвердила «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні». У цьому документі медіаосвіта тлумачиться як частина освітнього процесу, що спрямована на формування взаємодії із сучасною системою мас-медіа, використовуючи як традиційні (друкарство, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютери, мобільний зв'язок, інтернет) медіа з урахуванням інформаційно-комунікативних технологій [6, с. 109].

В Україні є три центри медіаосвіти – у Львові (Інститут екології масової інформації) та у Києві (в двох інститутах Академії педагогічних наук України – Інституті соціальної та політичної психології та в Інституті вищої освіти).

Львівська школа медіаосвіти почала свою діяльність у 1999 році, коли у Львівському національному університеті був створений Інститут екології масової інформації під керівництвом Б. Потятинника [7, с. 24]. Він пояснює медіаосвіту як науково-освітню сферу діяльності, яка ставить на меті допомогти індивіду сформувати психологічний захист від маніпуляції чи експлуатації з боку мас-медіа і розвинути інформаційну культуру [5, с. 236]. На сайті Інституту екології масової інформації зазначається, що на початку його діяльності «розгорнуто дослідження за такими напрямками: медіафілософському (філософське осмислення впливу масової комунікації, зокрема медіатехнологій, на психіку і культуру, медіа-критичному (аналіз медіа-дискурсу для професіоналів), медіаосвітньому (медіаосвіта відрізняється від журналістської освіти тим, що спрямована не стільки на підготовку працівників медіа-бізнесу, скільки на формування «психологічного імунітету» широкого загалу від тих загроз, які пов'язані із пропагандою та фальсифікацією, порнографією та екранним насильством [5, с. 236].

В Інституті соціальної та політичної психології Академії педагогічних наук України завідувач лабораторії масової комунікації Л. Найдьонова розробила модель медіакультури [7, с. 25]. Тут розвивається ідея шкільної медіаосвіти, яка, на думку дослідників, має впроваджуватися у форматі системного навчання [5, с. 26].

В Інституті вищої освіти Академії педагогічних наук України зусиллями Г. Онкович була створена група медіапедагогів, яка розглядає медіаосвіту не лише учнів, а й дорослих. Вона звертає увагу на потребу у самостійній медіаосвіті [7, с. 5]. В цьому осередку дослідження медіаосвіти проводиться аналіз медіаосвіти у вищій школі. Увагу сконцентровано, перш за все, на медіаосвітніх технологіях, медіадидактиці [5, с. 236].

В Україні також досліджується питання медіаграмотності, хоча в багатьох роботах спостерігається використання понять «медіаграмотність» та «медіаосвіта» як тотожних. У «Концепції впровадження медіаосвіти в Україні» (2010 р.) медіаграмотність представлена як рівень знань про медіа, що стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіа-засобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від віртуальної симуляції [5, с. 236]. У цьому визначенні, як і у визначенні оксфордської енциклопедії, медіаграмотність постає як результат освітнього процесу – медіаосвіти.

Український дослідник В. Іванов, проаналізувавши використання термінів «медіаграмотність» та «медіаосвіта» в Україні, зазначає, що в нашій країні є певні теоретичні розробки та напрацювання в галузі медіаосвіти, проте вони спрямовані не на формування критичного мислення, а на опанування медіаобладнанням та використання можливостей медіа в навчальному процесі [3, с. 52].

Різноманіття понять, якими послуговуються науковці різних наукових шкіл, звичайно, створює плутанину, проте слушною є думка Д. Букінгема, який у своїй роботі «Медіаосвіта – стратегія глобального розвитку» зазначає, що «за два останні десятиліття з моменту прийняття Грюнвальдської декларації було проведено багато досліджень у цій сфері, проте цей процес позначається непослідовністю та розбіжностями в поглядах, і, незважаючи на те, що міжнародний діалог має величезне значення, не завжди стає чітко зрозуміло, що кожен говорить про те саме» [12].

Таким чином, у англомовних країнах більшого поширення набув термін «медіаграмотність», у трактуванні якого робиться акцент на розвиток уміння критично мислити, аналізувати та оцінювати зміст медіаповідомлення, жити та працювати в світі образів та звуків, які сьогодні, так само, як і друковані тексти, є носіями інформації, тобто робиться акцент на прикладному аспекті розгляду поняття. Російські та українські науковці в своїх дослідженнях частіше використовують термін «медіаосвіта», розглядаючи її як процес розвитку особистості для життя в світі медіа, а «медіаграмотність» – як результат медіаосвіти. Зважаючи на світові тенденції та вітчизняний досвід, ми вважаємо доцільним використання поняття «медіаосвіта» для загального позначення процесу здобуття такого типу освіти та «медіаграмотність» як її результату.

Список використаної літератури

1. Дяченко Л. Центри медіаосвіти як осередки професійного розвитку вчителів у ФРН / Л. Дяченко // Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (3) : зб. наук. праць. – Л., 2012. – С. 177–180
2. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник / [ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк]. – К. : Центр вільної преси, 2011. – 352 с.
3. Іванов В. Ф. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів / В. Ф. Іванов, О. Я. Шкоба // Інформаційне суспільство. – 2012. – № 16. – С. 41–52.
4. Научно-образовательный центр «медиаобразования» и «медиакомпетентность» / А. В. Федоров, А. А. Левицкая, И. В. Чельшева и др. – М. : МОО «Информация для всех», 2012. – 614 с.
5. Онкович Г. В. Медіаосвіта в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку / Г. В. Онкович // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2010. – № 2. – С.235–239. – (Серія «Філологічні науки»).
6. Скиба М. М. Медіаграмотність майбутніх соціальних педагогів: основні характеристики / М. М. Скиба // Вісник Черкаського університету.– Черкаси, 2011. – Вип. 203. Ч.ІІІ. – С. 109–113. – (Серія «Педагогічні науки»).
7. Федоров А. В. Медиаобразование в России и Украине: сравнительный анализ современного этапа развития (1992-2008) / А. В. Федоров // Медиаобразование. – № 4. – 2008. – С.23–45
8. Федоров А. В. Медиаобразование в зарубежных странах / А. В. Федоров. – Таганрог : Изд-во Кучма, 2003. – 238 с.
9. Федоров А. В. Медиаобразование и медиаграмотность в обществах знаний / А. В. Федоров // ЮНЕСКО между этапами Всемирного саммита по информационному обществу. – М. : Изд-во Ин-та разв. ифн. общества, 2005. – С. 329–339
10. Хлызова Н. Ю. Медиаобразование как педагогическое понятие в отечественных и зарубежных педагогических исследованиях / Н. Ю. Хлызова // Проблемы современного образования : вестник ИГЛУ. – Иркутск, 2007. – № 4. – С. 35–40. – (Серія «Педагогика и психология»).
11. Buckingham D. Media Education. A Global Strategy for Development [Electronic source] / D. Buckingham ; Institute of Education, University of London, England. – Regime of access : portal.unesco.org/...Buckingham.../
12. Literacy For the 21st Century. An overview and Orientation Guide to Media Literacy Education [Electronic source] / Center for Media Literacy, 2003. – Regime of access : http://www.medialit.org/sites/default/files/01_MLKOrientation.pdf.
13. Masterman L. Mediaeducation: eight basic principles [Electronic source] / L. Masterman. – Regime of access : www.infoamerica.org/.../MASTERMAN.doc.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент М. Є. Чайковський.